

STEFFEN KROGH

Recension: *Dansk Sproghistorie 6. Forfatternes dansk*

Dansk Sproghistorie. Bind 6. Forfatternes dansk, *hovedredaktør: Ebba Hjorth, redaktion: Henrik Galberg Jacobsen, Bent Jørgensen, Birgitte Jacobsen, Merete Korvenius Jørgensen og Laurids Kristian Fahl*, 416 s., Aarhus Universitetsforlag/Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Aarhus/København 2022.

Udgivelsen af det monumentale værk 'Dansk Sproghistorie', der påbegyndtes i 2016, finder med det foreliggende bind 6 sin afslutning. Bindet bærer titlen 'Forfatternes dansk' og falder i et forord (s. 7), to hovedafsnit, 'Sprog og stil' (s. 9–99) og 'Forfattersprog' (s. 101–384), samt diverse fortegnelser og oversigter (s. 385–415).¹ Det første hovedafsnit af mere alment tilsnit tjener som optakt til det andet hovedafsnit, der må betegnes som bindets kerne, jf. titlen.

Bindets indhold udfoldes i 24 kapitler forfattet af i alt 19 danske forskere, der hver især er om ikke specialister, så i hvert fald akademiske kendere inden for de afhandlede områder. I to tilfælde har et kapitel to forfattere.

Det første hovedafsnit består af fire kapitler: 'Stilideal og stilforskudning' af Torben Jelsbak, 'Tale på skrift' af Simon Skovgaard Boeck, 'Talesprogsgenrer' af Bettina Perregaard og 'Oversættelser' af Erik Skyum-Nielsen. Det første kapitel giver en kyndig gennemgang af dansk stilhistorie fra middelalderens lovsprog til det 21. århundredes blogsporg med mange teksteksempler og sproglige iagttagelser. Når der ses bort fra vel store spring i begyndelsen og i slutningen af perioden – fra lovsproget

¹ På værkets hjemmeside <https://www.dansksproghistorie.dk> ligger der forskellig slags tillægsmateriale. Nærværende anmeldelse koncentrerer sig først og fremmest om det trykte bind 6.

Krogh, S., associate professor of German Linguistics, School of Communication and Culture – German, Aarhus University. Review of *Dansk Sproghistorie 6. Forfatternes dansk* (Danish Language History 6. The Danish of Authors). *ANF* 138 (2023), pp. 181–190.

i 1200-tallet til barokken i 1600-tallet og fra J.P. Jacobsen i slutningen af 1800-tallet til Tove Ditlevsen i efterkrigstiden – er eksemplerne jævnt fordelt på hele perioden. Ét af fortrinnene ved dette kapitel er, at en række forfattere, som trods deres betydning for dansk sprog og litteratur ikke behandles i bindets andet hovedafsnit, omtales relativt udførligt her. Det er dels digtere som Johan Ludvig Heiberg (1791–1860) og Tove Ditlevsen (1917–1976), dels forfatteren og skolemanden Jens Schelderpup Sneedorff (1724–1764), hvis puristiske virke havde stor betydning for fornyelsen af skriftprosaen i 1700-tallet. Det andet kapitel redegør for, hvorledes skriftkilderne kan give oplysning om talt sprog og mere specifikt: talesprog i ældre tid. Som bekendt er skriftkilderne de eneste relevante vidnesbyrd herom før fonografens indtog i Danmark i 1889. I en gennemgang ordnet efter teksttyper føres læseren igennem et væld af sproglige eksempler spændende fra landskabslovene i højmiddelalderen til udgivelsen af Viggo Stuckenbergers roman ‘Asmadæus’ i 1899. Det tredje kapitel har som emne talesprogsgenrer med særligt fokus på fire scenarier: middagsbordssamtalen, klasseværelsesinteraktion, den mundtlige fortælling og begravelsestalen, anskueliggjort ved (relativt) ældre og nyere eksempler, der holdes op imod hinanden. Redegørelsen er samtaleanalytisk orienteret og koncentrerer sig derfor i højere grad om samtalelag og strukturelementer end sproglige træk i mere snæver forstand. Det fjerde kapitel handler om, hvorledes oversættelser til dansk af kendte værker på andre sprog har tilført det almindelige danske ordforråd en række markante ord og udtryk. I en noget causerende stil giver forfatteren et bredt overblik over emnet med talrige eksempler, der spænder fra Homer og Det Nye Testamente over de islandske sagaer, Cervantes og Shakespeare til Disney, Foucault og Hergé.

Efter læsning af kapitlerne i hovedafsnittet ‘Sprog og stil’ føler man sig om ikke optimalt, så i hvert fald godt rustet til at granske det andet hovedafsnit om de danske forfattere, som udgiverne har fundet værdige til at blive behandlet i nærværende bind. De i alt 20 forfattere leveretid spænder over tidsrummet 1542 til 2018, og forfatterne tæller både mænd og kvinder, dog fortrinsvis mænd (18):

1. Anders Sørensen Vedel (1542–1616), af Marita Akhøj Nielsen;
2. Leonora Christina (1621–1698), af Marita Akhøj Nielsen;
3. Thomas Kingo (1634–1703), af Marita Akhøj Nielsen;
4. Ludvig Holberg (1684–1754), af Svend Eegholm-Pedersen;
5. Johannes Ewald (1743–1781), af Flemming Lundgreen-Nielsen;
6. Ove Malling (1747–1829), af Erik Hansen;

7. Adam Oehlenschläger (1779–1850), af Henrik Blicher;
8. Steen Steensen Blicher (1782–1848), af Henrik Ljungberg;
9. N.F.S. Grundtvig (1783–1872), af Flemming Lundgreen-Nielsen;
10. H.C. Andersen (1805–1875), af Laurids Kristian Fahl og Jesper Gehlert Nielsen;
11. Søren Kierkegaard (1813–1855), af Jesper Gehlert Nielsen;
12. J.P. Jacobsen (1847–1885), af Nikolaj Zeuthen;
13. Herman Bang (1857–1912), af Flemming Conrad;
14. Johannes V. Jensen (1873–1950), af Lars Handesten;
15. Robert Storm Petersen (1882–1949), af Torben Jelsbak;
16. Karen Blixen (1885–1962), af Nicolas Reinecke-Wilkendorff;
17. Peter Seeberg (1925–1999), af Jeppe Barnwell og Anders Juhl Rasmussen;
18. Per Højholt (1928–2004), af Nikolaj Zeuthen;
19. Benny Andersen (1929–2018), af Thorkild Borup Jensen;
20. Klaus Rifbjerg (1931–2015), af Erik Skyum-Nielsen.

Som det fremgår, er der ingen nulevende forfattere blandt de portrætterede. Portrætternes længde ligger i de fleste tilfælde på 12–13 sider. I enkelte tilfælde (Holberg, Grundtvig, Andersen og Kierkegaard) overskrides dette omfang mærkbart, sandsynligvis på grund af den tyngde, som bindets redaktion tilskriver disse forfattere. I bindets forord (s. 7) hedder det, at samtlige forfattere er “skønlitterære”, hvilket må siges at være en lapsus, for dette epiteton gælder jo ikke for Leonora Christina og Malling og kun med forbehold for Vedel og Kierkegaard. Det er indiskutabelt, at de to sidstnævnte forfatters tyngdepunkter lå andre steder end i skønlitteraturen. Ikke desto mindre må de anførte 20 forfattere siges at være velvalgte, for så vidt som deres forfatterskaber og øvrige sproglige virke udgør milepæle i det danske sprogs historie. Det synes, at man i valget af dem har skelet til den kanoniske liste over 15 danske forfatterskaber (tekstgruppen Folkeviser samt 14 skønlitterære forfattere), som det danske undervisningsministerium lod udarbejde i 2004. Der foreligger i hvert fald en høj grad af overensstemmelse imellem de to lister. Samtidig er det dog også indlysende, at nærværende liste er et udvalg blandt et større antal kandidater. Således kunne man godt forestille sig medtaget et antal vægtige forfattere, der er ældre end Anders Sørensen Vedel, fx Christiørn Pedersen (ca. 1480–1554), Hans Tausen (1494–1561), Peder Palladius (1503–1560) og Hieronymus Justesen Ranch (1539–1607) samt tilsvarende et antal andre personligheder med anelig sproglig indflydelse fra hele den dækkede periode: H.C. Ørsted (1777–1851), Georg

Brandes (1842–1927), Sophus Claussen (1865–1931), Henrik Pontoppidan (1857–1943), Martin Andersen Nexø (1869–1954), Knuth Becker (1891–1974), Tom Kristensen (1893–1974), Kaj Munk (1898–1944), Inger Christensen (1935–2009), Kim Larsen (1945–2018), Peter Høeg (1957–) og Michael Strunge (1958–1986). Johan Ludvig Heiberg, Tove Ditlevsen og Jens Schelderup Sneedorff behandles som ovenfor nævnt i det indledende kapitel ‘Stilidealiser og stilforskydning’. Hvis man ud over nordmanden Holberg ønsker at tilgodesee danskskrivende forfattere med anden etnisk baggrund end dansk, kunne fx også færingen William Heinesen (1900–1991) og den dansk-palæstinensiske Yahya Hassan (1995–2020) inddrages.

Man kan tilslutte sig forordets ordlyd om, at samtlige 20 udvalgte forfattere har haft indflydelse på samtidens og til dels også på eftertidens danske sprog. De 20 forfatterportrætter må siges at være vellykkede, for så vidt som de giver righoldig oplysning om hver enkelt personlighed og tillige er velskrevne. I hvert enkelt tilfælde føler man sig efter læsningen af kapitlet klogere på forfatteren, hans eller hendes forfatterskabs centrale dele, en eventuel udvikling inden for forfatterskabet, påvirkning af andre forfattere og af sam- og eftertid samt, ikke mindst, sproglige træk, der er karakteristiske for hans eller hendes værk. Som eksempel på sådan velgørende information kan nævnes, at Karen Blixen ikke kun ved udarbejdelsen af de tidlige bøger ‘Syv fantastiske Fortællinger’ (1935) og ‘Den afrikanske Farm’ (1937), men i langt de fleste tilfælde affattede et manuskript på engelsk for dernæst at gendigte dette på dansk. Det er hævet over enhver tvivl, at de 20 forfatterportrætters ophavsmænd og -kvinde alle har solidt førstehåndskendskab til deres emne og formår at formidle det til en passende bred læserkreds uden at give køb på akademisk niveau og elegance i udtrykket. Konceptet med i forbindelse med skrivningen af en større sproghistorie at samle sproglige forfatterportrætter i et særligt bind er nyt i Danmark, men har dog en forløber i det ikke mindre monumentale sproghistoriske enmandsværk Skautrup (1944–1970), der trods en anden organisering af det samlede sproghistoriske stof faktisk giver fyldig omtale af centrale forfatterpersonligheder (fx Vedel, Kingo og Andersen), i visse tilfælde endog i særskilte kapitler (Holberg, Ewald, Oehlenschläger, Grundtvig, Jacobsen, Bang og Jensen).

Et afgørende spørgsmål i forbindelse med en samlet vurdering af nærværende binds relevans og vægt er, i hvilket omfang og på hvilken måde de 20 forfatterportrætter indgår organisk i skildringen af den historiske udvikling af det danske sprog, som værkets udgivere har sat sig for at levere. Her er det mit indtryk, at forfatterportrætterne i et flertal af tilfældene i højere grad er blevet skildringer af forfatternes individuelle stil

og poetik end af deres sprog som led i den kæde, som det danske sprogs historie er. Dette forhold gælder især for de portrætter, der er skrevet af forskere, hvis faglige tyngepunkt snarere ligger inden for litteraturvidenskab og editionsfilologi end systemlingvistisk orienteret sproghistorie. Der præsenteres i visse kapitler en ikke ubetydelig mængde sproglige iagttagelser, der nok kan udsige noget om de pågældende forfatters diktion og originalitet, men hvis signifikans i en større sproghistorisk ramme viser sig at være ringe. Således erfarer man fx om Ewald, at hans "romanstil byder på mange og korte hovedsætninger, ofte uden konjunktion, med direkte tale i realistisk dagligsprog, der ikke altid påhægtes ytringsord (*inkvii*)" (s. 164), om Kierkegaard, at han gjorde flittigt brug af substantivering "af adjektiver, hvor adjektivistiske [sic] tankeabstrakter anvendes absolut: *det Absolute*, *det Iogforsigværende*, *det Endelige* og [og med originalens kursiv] *det Uendelige*" (s. 254), om Jacobsen, at han yndede såkaldte fonetiske kiasmer, fx i *bedrøvede Miner* og *mismodige Bryn* (s. 275), om Seeberg, at han i en novelle fra 1997 brugte pluskvamperfektum på en uvant eksperimenterende måde (s. 343–344), og om Riffbjergs prosa, at den opviser påfaldende mange tilfælde af sætningsemner uden finit verbum (s. 381). Alt sammen korrekte observationer, der kendetegner hver enkelt af de portrætterede, men som ikke lader læseren mærke sproghistoriens vingesus.

Fem forfatterportrætter, der i udtalt grad føler sig forpligtet på Skautrups tradition for at dokumentere sproghistorisk relevante træk, skiller sig ud. Det drejer sig om portrætterne af de tre ældste forfattere Vedel, Leonora Christina og Kingo samt portrætterne af Holberg og Malling. I det første og det andet, til dels også i det tredje tilfælde, står ledstilling i centrum for beskrivelsen af forfatterens sprog, med god grund, eftersom dansk skriftsprog netop i dette tidsrum er i færd med at gøre sig fri af latinens forbillede. Historikeren og embedsmanden Ove Malling, hvis bog 'Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere' fra 1777 blev sprogligt prægende for generationer af latinskoleelever og dermed også udviklingen af dansk normalprosa helt frem i 1900-tallet, har først inden for de seneste årtier, ikke mindst i kraft af Erik Hansens genudgivelse (Hansen 1992), fået den opmærksomhed i dansk sproghistorieskrivning, som han fortjener. Kapitlet om Malling, der kun nævnes sporadisk hos Skautrup, har til forskel fra alle andre forfatterportrætter i nærværende bind næsten udelukkende fokus på sproglige aspekter. Beskrivelsen af ortografi og tegnsætning, ordforråd (herunder brugen af fremmedord), fleksion og syntaks i Mallings bog er ledsaget af knapt, men illustrativt eksempelmateriale. Den syntaktiske redegørelse er begrænset

til artikelbrug, sætningsopbygning og ledstilling. Nærværende binds ubestridt mest vellykkede kapitel med udpræget sproglig profil er portrættet af Holberg, der på grund af den portrætteredes helt centrale status i dansk ånds-, litteratur- og ikke mindst sproghistorie med sine 19 sider er blevet det næstlængste af de 20 forfatterportrætter; til sammenligning kan anføres, at Skautrups kapitel om Holbergs sprog er hele 42 sider langt. I nærværende bind af 'Dansk Sproghistorie' fylder kun kapitlet om Grundtvig mere. Med imponerende sagkundskab og akkuratess beskriver forfatteren de mange sproglige facetter af Holbergs værk, herunder den betydning, som Holbergs norske herkomst spillede for hans virke, forholdet mellem skrift- og talesprog i hans værker samt hans syn på og brug af fremmedord.

Ved en overordnet sammenligning af Skautrup (1944–1970) med det nys afsluttede værk 'Dansk Sproghistorie' springer frem for alt to forskelle i øjnene: Skautrups sproghistorie er et enmandsværk, medens 'Dansk Sproghistorie' har mange forfattere, og medens sidstnævnte har uhyre tematisk bredde, er Skautrup en sproghistorie i mere snæver forstand. Det ydre og indre arrangement af stoffet i 'Dansk Sproghistorie' har sine fortrin, men også sine ulemper. Som Petersen (2021: 193) påpeger, opviser fremstillingen undertiden inkonsekvenser som følge af de mange kapitelforfattere, og netop i indeværende bind 6 overskrides stedvis grænsen mellem sprog- og litteraturhistorie. Denne anmeldelse ser det ikke som sin opgave at forklejne værdien af den information, som bindet lægger frem for læserne, men vil dog alligevel gerne skitsere, hvorledes bindet kunne være integreret mere hensigtsmæssigt i den sproghistoriske ramme, som hele værket har. Dette kunne passende være sket ved at forsyne hvert forfatterportræt med et afsnit om, hvor den portrætterede forfatters sprog befinder sig i det samlede sproghistoriske forløb fra gammeldansk over ældre nydansk til moderne dansk. Dette kapitel skulle i hvert tilfælde have én og samme struktur med en række sproghistoriske pejlemærker inden for fleksion, syntaks og ordforråd. Pejlemærkerne er træk, der for størstedelens vedkommende allerede er beskrevet i bind 2 og 3 af 'Dansk Sproghistorie' (Hjorth (udg.) 2018 og Hjorth (udg.) 2019). Mest optimale i denne forbindelse er naturligvis træk, der om end i forskelligt omfang er synlige i hele observationstidsrummet, dvs. fra 1500-tallets anden halvdel frem til vore dage, men træk, der kun er præsentet i en del af perioden, kan også være retningsvisende. Forslag til sådanne pejlemærker kunne være:²

² Træk, der involverer substantivers genus, er af praktiske grunde anbragt under overskriften Fleksion. Enkelte træk er hentet fra Eva Skafte Jensens og Jørgen Schacks forsk-

Fleksion	Substantiver	De enkelte substantivers genus
		Overgangen fra tre til to genera
		Udvidet brug af neutrum i forbindelse med substantiver i genus commune
		Gruppegenitiv
		Distribution af pluralisender
	Pronominer	Fra <i>hvo</i> til <i>hvem</i>
		Udviklingen af <i>vores</i> , <i>jeres</i> og <i>deres</i>
		Indbyrdes ombyttelighed mellem <i>de</i> og <i>dem</i>
		Oblik form i prædikativ anvendelse (af typen <i>Det er mig</i>)
		Tiltalepronominer
	Verber	Bestanden af stærke verber
		Fra <i>vorde</i> til <i>blive</i>
		Personbøjning
		Numerusbøjning
		Konjunktiv
		Modalverber (inventar og semantisk system)
Syntaks	Udviklingen af en særlig bisætningsordstilling	
	Opgivelse af upersonlige konstruktioner med <i>experier</i> i oblik form	
	Ændring af pronominal reference ved ikke-menneskelige antecedenser i maskulinum og femininum i forbindelse med overgangen fra tre til to genera	
	Det formelle situativ <i>der</i>	
	Sætningskløvning	
	Forholdet mellem <i>s</i> -passiv og omskreven passiv	
Ordforråd	Låneord (tysk, fransk)	
Sociolingvistik	Forfatterskabets stilling i kontinuert mellem rigsmål og dialekt	

Det foreliggende bind 6 af ‘Dansk Sproghistorie’ er udarbejdet med omhu. Åbenbare trykfejl forekommer, så vidt jeg kan se, ikke. Trods de ovenfor anførte forbehold med hensyn til bindets koncept sker det kun sjældent, at man må erklære sig uenig i den information, som kapitlernes forfattere fremlægger, og de slutninger, som drages:

ningsprojekt ‘*Mange grublende Dage ere gaaede forud*. Grammatik i 1800-tallet som nogle til problemer med moderne norm og variation’, der i tidsrummet 2020–2023 blev finansieret af det danske kulturministerium.

- S. 83 (i kapitlet ‘Oversættelser’): “Ödön von Horvath” (recte: Ödön von Horváth) var ikke ungarer, men tysksproget forfatter født i Østrig-Ungarn.
- S. 85 (i kapitlet ‘Oversættelser’): Her hedder det, at “Hieronymus (ca. 347–ca. 420) [...] overførte den hellige skrift fra oldgræsk til latin”. Denne beskrivelse er for summarisk. Det Nye Testamente oversattes naturligvis fra græsk, men oversættelsen af Det Gamle Testamente skete både fra den græske oversættelse Septuaginta og fra den hebraiske grundtekst.
- S. 120 (i kapitlet ‘Leonora Christina’): “Efter alt at dømme er det et korrekt billede, *Jammers Minde* tegner af sprogsituationen i hvert fald i København og andre danske byer med store tysktalende mindretal. En række grammatiske uregelmæssigheder i de højtyske replikker afspejler således samtidens talesprog med nedertyske træk, som det kunne forventes i et miljø med mange slesvigere og holstenere”. Desværre gives der ingen eksempler på de formodede grammatiske uregelmæssigheder. En gennemgang af hele det højtyske materiale i ‘Jammers Minde’ efter den registrering, som Nielsen (1952: 75–80) har foretaget, viser enkelte nedertyske træk,³ men ikke nogen markant afvigelse fra sprogtilstanden i det sammenhængende højtyske sprogområde i 1600-tallet, der kunne tages til indtægt for en antagelse af høj- og nedertysk sprogblending i 1600-tallets København. Mange træk, som en moderne læser med kendskab til vor tids højtysk instinktivt ville studse over, kan uden større vanskelighed genfindes i datidens tekster fra det højtyske kerneområde.
- S. 373 (i kapitlet ‘Klaus Rifbjerg’): “Havde det ikke været for Klaus Rifbjerg, var en glose som *aficionado* først senere – eller måske aldrig? – vandret fra spansk lige ind i dansk”. Kapitlets forfatter sigter her muligvis til et af Rifbjerg forfattet essay fra 1996, der indeholder et tidligt dansk belæg for *aficionado* (Rifbjerg 1996: 53). Dog selvom essayets emne er tyrefægtning i de spansktalende lande og Rifbjerg havde kendskab til spansk, er det mere sandsynligt, at *aficionado* i det mindste efterfølgende har vundet hævd i dansk ved engelsk formidling af ordet (jf. *Den Danske Ordbog*, s.v. *aficionado*).

³ Fx *s-pluralis* i *Avisenshreibers* ‘journalister’ og *Nægels* ‘negle’ (Hjorth & Nielsen 1998: 98, 100), der dog heller ikke ville være ganske utænkelig i datidens sammenhængende tyske sprogområde (jf. Wegera 1987: 266–267).

Litteratur

Den Danske Ordbog. URL: <https://ordnet.dk/ddo>

Hansen, E. (1992): *Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere, samlede ved Ove Malling. 1777*, Det danske Sprog- og Litteraturselskab/Gyldendal, København.

Hjorth, E. (udg.) (2018): *Dansk Sproghistorie*, bind 2. *Ord for ord for ord*, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab/Aarhus Universitetsforlag, København/Århus.

Hjorth, E. (udg.) (2019): *Dansk Sproghistorie*, bind 3. *Bøjning og bygning*, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab/Aarhus Universitetsforlag, København/Århus.

Hjorth, P. Lindegård & Nielsen, M. Akhøj (1998): *Leonora Christinas Jammers Minde. Diplomatarisk udgave*, C.A. Reitzel, København.

Nielsen, N.Å. (1952): "Dansk og fremmed tale i Jammersmindet". J. Glahder (udg.): *Runer og rids. Festskrift til Lis Jacobsen 29. Januar 1952*, Rosenkilde og Bagger, København, s. 73–82.

Petersen, K.Th. (2021): Anmeldelse af Hjorth (udg.) (2019). *Danske Studier*, s. 193–202.

Rifbjerg, K. (1996): "Tyrplageri?". *Tidsskriftet Antropologi* 33, s. 51–54.

Skautrup, P. (1944–1970): *Det danske Sprogs Historie*, bind 1–5, Det danske Sprog- og Litteraturselskab/Gyldendal, København.

Wegera, K.-P. (1987): *Grammatik des Frühneuhochdeutschen. Beiträge zur Laut- und Formenlehre*, bind 3. *Flexion der Substantive*, Carl Winter, Heidelberg.

